

REGIONALNA LINGVISTIČNA ATLASA: ISTRIOTSKI LINGVI- STIČNI ATLAS (ILA), ISTRO- ROMUNSKI LINGVISTIČNI ATLAS (IRLA)

Na povabilo organizatorja simpozija predstavljam dva svoja regionalna atlasa: prvi, istriotski (v sodelovanju z Barbaro Buršić Giudici), je izšel leta 1998, drugi, istroromunski, pa leta 2002 (čez dve leti, 2004, v posebnem zvezku tudi kazala k slednjemu). Obe knjigi je izdala *Znanstvena udruga MEDITERAN* iz Pulja. Atlasa sta del projekta *Istrski lingvistični atlas*,¹ ki je trenutno v zaključni fazi zbiranja gradiva. Za delno objavo sem se odločil, ker gre za dva idioma z zelo majhnim številom govorcev, ki praktično že izginjata, in je bilo potrebno čim prej objaviti zbrano gradivo, da bi ga v pregledni obliki lahko v roke dobili tudi najstarejši govorniki in prispevali k njegovemu dopolnjevanju in popravljanju napak. Danes lahko rečem, da je bila taka odločitev smotrna; na mizi imam lep kupček dopolnitev in popravkov, ki jih bom uvrstil v dokončno izdajo.²

V prvem delu članka bodo predstavljeni vprašalnica obeh atlasov in osnovni podatki o istriotščini in istroromunščini. Sledijo izbrani deli iz peres uveljavljenih jezikoslovcev, ki so pisali o ILA in IrLA. Vsi povzeti deli so v jeziku izvirnika, brez prevoda.

Vprašalnica

Vprašalnica je za oba atlasa enaka. V ILA je dvojezična (v hrvaščini in italijanščini), v IrLA pa trijezična (v hrvaščini, romunščini in italijanščini). Vprašalnico sva izdelala s prof. Francom Crevatinom s tržaške univerze s sodelavci: iz Pulja dr. Barbara Buršić Giudici in mag. Srđa Orbančić; iz Trsta prof. dr. Rada Cossutta, dr. Luciano Rocchi in dr. Marcello Marinucci. Osnova za našo vprašalnico so bili v celoti ali delno objavljeni atlasi romanskih in slovanskih jezikov (ASLEF, SLA, OLA, ALI ...). Osnovna vprašalnica vsebuje 1898 vprašanj, razporejenih v štirinajst semantičnih skupin: 1. *Vremenske razmere*; 2. *Geomorfologija*; 3. *Običaji in institucije*; 4. *Telo in občutki*; 5. *Števniki in opisni pridevniki*; 6. *Čas in koledar*; 7. *Življenje, poroka in družina*; 8. *Hiša in posestvo*; 9. *Garderoba in dodatki*; 10. *Hrana in pijača*; 11. *Živalstvo*; 12. *Poljedelstvo*; 13. *Samorasle rastline*; 14. *Gobe*. Če je vas ob morju, je dodanih še 435 vprašanj (1899–2334) s področja pomorstva in ribištva.

Istriotščina in istroromunščina

*Istriotščina*³

Istriotski govori so predbenečanski, avtohtoni romanski govori na istrskem

¹ Projekt je bil zasnovan kot mednarodni: z ene strani raziskovalci s tedanje Filozofske fakultete v Pulju, z druge pa raziskovalci z Visoke šole za prevajalce in tolmače v Trstu. Glavna nosilca sva bila jaz in prof. Franco Crevatin. Obe ekipi sta skupno izdelali vprašalnico in določili način zapisovanja. Določene so bile tudi točke, ki naj bi jih vsaka ekipa pripravila za objavo. Po izidu *Istriotskega lingvističnega atlasa*, iz razlogov, ki jih tu ne bi navajal, je sodelovanje ugasnilo. Projekt od tedaj nadaljujem sam s svojimi sodelavci. Spremenil sem tudi način zapisovanja, ki sem ga uporabil v *Istroromunskem lingvističnem atlasu*.

² Seveda te podatke že upoštevam pri svojih člankih in knjigah.

³ Nemški prevod v Filipi 2002: 87–89.

polotoku. Danes tvorijo jezikovni otok 1. stopnje na jugu istrskega polotoka. Ohranili so se samo v šestih krajih: Rovinj (it. Rovigno), Vodnjan (it. Dignano), Bale (it. Valle), Fažana (it. Fasana), Galizana (it. Gallesano) in Šišan (it. Sissano). Istriotščina je danes v hudi krizi. Živi predvsem v ustih starejših prebivalcev omenjenih šestih krajev. Mladi jo v glavnem poznajo, a je ne uporabljajo pri medsebojni komunikaciji in niti, ko se pogovarjajo s starejšimi, ki so vsi po vrsti najmanj dvojezični. Uporabljajo ali istrobeneščino (z italofoni) ali hrvaščino (s kroatofoni). Hrvatje iz teh vasí poznajo istriotščino izjemno slabo. Jezik je najbolj ogrožen v Fažani (zdi se, da jo danes v Fažani nihče več aktivno ne uporablja, obstaja pa še vedno več ljudi, ki bi bili sposobni govoriti v tem izumirajočem narečju). Najbolj trdno se drži v Balah. Tudi v Rovinju je težko najti istriotofona, vendar imamo tam nekaj dokaj plodnih pisateljev (npr. Ligio Zanini, Giusto Curto), ki so pisali v domačem narečju in je s tem položaj tega govora v Rovinju bistveno ojačan. V vodnjanščini piše pesnica Loredana Bogliun Debeljuh, v balščini pa pesnica Romina Flores.

Jezikovno so istriotski govori močno ogroženi. Vplivi sosednjih govorov (istrobeneških in hrvaških) so vidni na vseh jezikovnih ravneh (fonetski, morfološki, leksikološki in celo prozodični). V bližnji prihodnosti bodo najbrž postopoma zamenjani z istrobeneščino, ker se ne bodo imeli moči obdržati, predvsem zato, ker se imajo istriotofoni za Italijane in ne benečanščine ne italijanščine nimajo za tuja govora, zato ne čutijo potrebe, da bi lastno identiteto branili z domačim govorom. Mnogi istriotofoni se niti ne zavedajo, da istriotščina ne sodi v italijanski diasistem, mislijo, da je to le ena od različic istrobeneščine.

Istriotščina, danes močno venecijanizirana, je vendar ohranila nekatere značilnosti, ki jo bistveno razlikujejo od istrobeneščine in od furlanščine: npr. končnico *-o* za benečansko *-e* (*la lato* »mleko«, *la karno* »meso«, *sempro* »vedno«); enotno obliko za 1. in 2. osebo prihodnjika in pogojnika (*cantarè* »pel bom; pel boš«; *kantaràvi* »jaz bi pel; ti bi pel«).

Položaj istriotščine v romanski jezikovni družini še vedno ni določen. Pomembna hrvaška romanista Petar Skok in Pavao Tekavčić menita, da je istriotščina v svoji najstarejši fazi sorodna dalmatščini, večina italijanskih jezikoslovcev (Bartoli, Tagliavini, Pellegrini, Battisti in drugi) pa trdi, da gre le za arhaične benečanske dialekte. Domneva A. Ieva in C. Merla o furlanščini kot izhodiščni točki za istriotščino je opuščena. M. Deanović je menil, da so istriotski govori popolnoma samostojni v romanskem jezikovnem okolju.

Ena od možnih hipotez o položaju istriotščine v romanski jezikovni družini, ki jo predlaga avtor tega članka, bi bila, da se je iz nekoč enotne vulgarne latinščine najprej oblikovalo nekaj sorodnih jezikovnih skupin, iz katerih so se začeli oblikovati romanski jeziki. Pri nekaterih skupinah pa se je razvoj v romanske jezike pretrgal, in so le-te ponovno razpadle na več sorodnih jezikovnih skupin, ki so, neodvisno druga od druge, nadaljevale z razvojem v določene romanske jezike. Menimo, da je tako usodo doživel postlatinski romanski jezik v Furlaniji, Istri in Dalmaciji, ki naj bi po razpadu vulgarne latinščine bil ostal enoten. Domnevamo, da je jezik v teh pokrajinah bil enoten do prihoda Slovanov (VI. ali VII. stoletje) na območja vzhodnojadranskih obal ali pa v njihovo neposredno bližino. Slovani so prihajali v valovih in niso povsod

dospeli do obale; tam, kjer so, so se započili kot klin in ločili romansko prebivalstvo med seboj. Domnevamo, da je prvi klin treba iskati južno od Milj in Trsta, drugi pa okoli Senja (Vinodol). Ti slovanski klini so vzrok, da so iz enotne romanščine naših treh pokrajin začele svoj neodvisni razvoj tri nove skupine romanskih jezikov: furlanski govori na severu, dalmatski na jugu in istriotski v Istri. Od X. stoletja postaja vpliv Benetk (torej beneščine) v Istri in Dalmaciji bistveno večji. Dokončni udarec vsem govorom, ki so nastali iz enotne romanščine Furlanije, Istre in Dalmacije v Istri in Dalmaciji, je zadala beneščina, ki je popolnoma nadomestila večino dalmatskih govorov že med XI. in XV. stoletjem, le na otoku Krku šele proti koncu prejšnjega stoletja, furlanske govore v Miljah in Trstu tudi v XIX. stoletju, istriotske govore (ki so se le delno ohranili do danes) pa najbrž že zelo zgodaj (najbrž zaradi tega nimamo pisanih dokumentov), morda že v X. ali XI. stoletju.⁴ V slovenskih govorih Istre imamo vrsto romanskih izposojenk, ki vsebujejo predbenečanske oziroma predneolatinske jezikovne prvine (npr. *flónda* »frača«, Dekani; *Flum* »reka Dragonja«, Krkavče itd.), ki jih bo treba, če sprejmemo zgornjo predpostavko, imeti za relikte iz predneolatinskih jezikovnih plasti, ki so skupni furlanščini, dalmatščini in istriotščini, in ne za bolj ali manj recentne furlanizme.

Kakorkoli že, bo položaj istriotščine v okviru romanskih jezikov še precej časa ostal odprt problem, ki ga bo mogoče razvozlati šele tedaj, ko bomo imeli popolno sliko istriotskih govorov

in bo moč natančneje rekonstruirati najstarejša stanja. Nič manj pomembne v ta namen niso predvsem leksikološke raziskave hrvaških in slovenskih istriških govorov, saj bi v njih zagotovo bilo moč najti okamenele predbenečanske jezikovne plasti, prej kot v istrobeneških govorih seveda.

*Istroromunščina*⁵

Istroromunji su po svoj prilici potomci balkanskih Vlaha koje kao Vlahe ili pak Morlake spominju mnogobrojni srednjovjekovni dokumenti iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine (valja imati na umu da su u povijesnim dokumentima to nazivi i za neke druge etničke skupine – npr. pravoslavno žiteljstvo Dalmatinske zagore – tako da se ne može i ne smije svaki zapis koji govori o Vlasima ili Morlacima odmah povezati s rumunjskim etnikumom). Prvi se put vlaški stočari u Istri spominju u XII. stoljeću, no današnji su istroromunjofojni vjerojatno potomci Vlaha koji su koncem XV. i početkom XVI. stoljeća iz unutrašnjosti Dalmacije, s područja oko Dinare i južnog Velebita, dovedeni najprije na otok Krk, a zatim i u Istru, na područja opustošena opetovanim kugama i malarijama – većina tih doseljenika bili su Hrvati. Ima i teorija o autohtonosti istarskih rumunjoфона (Covaz, Maiorescu, Onciul), no te su teze danas uglavnom odbačene. O tomu, da su pristigli upravo iz navedenih područja, svjedoči i znatan broj čakavskih elemenata u istroromunjskim govorima kojih u istarskim autohtonim čakavskim idiomima nema, a koje mnogi, pretežitom rumunjski, autori često, bez dublje

⁴ Več o tem v: Bartoli 1906; Cernecca 1986; Dalla Zonca 1978; Dante, *De Vulgari eloquentia*, I: 11; Deanović 1955; Decarli 1976; Filipi 1987, 2002; Ive 1975; Muljačić 1991; Tagliavini 1972; Tekavčić 1971, 1976.

⁵ Nemški prevod v Filipi 2002: 91–96.

provjere, olako pripisuju posuđenicama iz okolnih slovenskih dijalekata – kao što doduše često čine i s čakavizmima koji postoje u istarskim autohtonim čakavskim govorima a poklapaju se sa slovenskim riječima (npr. *v̑rbę* »vrba«, *veruęę* »lanac«, *škutę* »skuta« itd. itd.). Još u XIX. stoljeću rumunjofojni su obitavali područje Dubašnice i Poljica na otoku Krku (1819. na tom je govoru svećenik Ivan Feretić zabilježio Očenaš i Zdravomariju, što je S. Pušcariu objavio 1929.). Danas se na Krku više ne govori rumunjskim idiomom srodnim istrorumunjskome, on se ugasio negdje u prvoj polovici XIX. stoljeća: ostali su nam samo tragovi u toponimiji (npr. *Vrhure* = *Vrh* + *-ure* »rumunjski množinski nastavak za imenice srednjega roda«, *Sekara* »raž«) i nekoliko apelativa (npr. *puļjić* »ptica« (< krčkorum. *puļu (potvrđeno za ir.) < lat. *pūllius »mlado životinje«, REW 6826 – u standardnom rum. *pui* znači »pilić«, a za pticu se kaže *pasăre*), *čura*, *čuralo* »sito«). Što se Istre tiče, istrorumunjski se prostirao šire nego danas. O tomu nam svjedoče brojni toponimi (npr. *Katun*, *Kature*, *Fečori* = mn. od *fečor* »dijete, dječak, dečko«), prezimena (npr. *Katunarić*, *Licul*, *Faraguna* < rum. *fără gună* = »bez« + »pastirska kabanica«, *Poropat* = *poro* < rum. *fără*, ir. *făr(a)* »bez«, do hrvatskih usta došlo prije XV. st. dok Slaveni još nisu poznavali fonem /f/ pa se on prenosio ili kao /p/ ili kao /v/, + *pat* »krevet«) i apelativi (npr. *střpla* »ovca koja se još nije ojanjila« = poimeničen rum. pridjev *sterp*, *stearpă* »neplodan, -a«, usp. rum. *oaie stearpă* »neplodna ovca«).

Istrorumunjskim, po broju govornika najmanjim od četiriju povijesnih rumunjskih dijalekata, danas se govori samo u desetak sela i zaselaka u Istri. Osnovna podjela istrorumunjskih govora dijeli ih na sjeverne i južne. Govor-

nici prve skupine žive u mjestu Žejane (ir. *Žejan*) koje se nalazi na sjevernoj padini Učke, sjeverozapadno od Rijeke, a govornici druge skupine na sjevernome i zapadnome rubu Čepičkoga polja u nekoliko mjesta općine Kršan. Selo Žejane ima 102 kuće (mnoge u jako lošem stanju, dosta ih je i zaključanih, tj. napuštenih) i 146 stanovnika, mlađih od 20 godina dvadeset. Svi oni u najgorem slučaju razumiju istrorumunjski, a velika se većina može bez problema služiti tim idiomom (odlično se njime služi i nekoliko žena koje su se udale iz okolnih neistrorumunjskih krajeva). Valja imati na umu da većina od navedenoga broja žitelja ne živi stalno u Žejanama nego u okolnim mjestima i gradovima (Opatija, Lovran, Matulji, ...) i u rodno mjesto dolazi uglavnom vikendom – u mjestu je organizirano kulturno-umjetničko društvo, imaju obnovljenu crkvu ali već dosta dugo nemaju ni jedne jedine gostionice. Bilo kako bilo, Žejanci su kompaktni, trude se njegovati vlastite tradicije i da nema nezadrživa iseljavanja stanovništva, istrorumunjski bi u Žejanama imao lijepu budućnost: prema procjenama A. Kovačeca u Žejanama je još s početka šezdesetih godina bilo između 450 i 500 istrorumunjofojna, a prema popisu pučanstva iz 1991. godine tamo je živjelo samo 189 ljudi što manje-više odgovara i broju govornika. Na jugu su istrorumunjofojni raštrkani po omanjim selima i sveukupno ih ima još manje nego u Žejanama. Oni nisu kompaktni i nemaju nikakvih kulturnih ili umjetničkih udruga – u Šušnjevići doduše postoji gostionica koja je uglavnom prazna i sve je češće zatvorena. Prema našoj prosudbi (moglo bi se reći i brojenjima) danas se u južnim selima istrorumunjskim služi samo devedesetak ljudi – djece gotovo da i nema (prema Kovačecovim procjenama s početka

šezdesetih bilo je između 800 i 1000 govornika, a prema popisu pučanstva iz 1991. u mjestima gdje se tada još uvijek govorilo istrorumunjskim ukupan broj stanovnika bio je 338 što, za razliku od Žejana, ne znači i broj govornika do kojega se, prema našim prosudbama, može doći ako od navedenoga broja oduzme nešto više od polovice popisanih. Najviše istrorumunjofona ima u Novoj Vasi (ir. *Nošelo* ili *Nošela*), četrdesetak, zatim u Šušnjevcima (ir. *Sušņevicę* ili *Šušņevicę*), tridesetak, u Jesenoviku (s pripadajućim zaselcima) (ir. *Sukodru*) desetak. U ostalim ih se mjestima može doslovce, osim u jednom slučaju, pobrojati na prste jedne ruke. U Letaju troje: jedan muškarac koji je tamo i rođen (on dobro razumije ali loše govori) i dvije žene, jedna koja je idiom donijela iz rodničkih Trkovaca (danas prazan zaselak koji spada pod Brdo) i druga koja ga je naučila u osnovnoj školi u Šušnjevcima. U selu Brdo (ir. *Bārda* ili *Bārdo*) danas živi dvoje ljudi, oboje istrorumunjofoni, u Kostrčanima (ir. *Kostārčān*) od 18 žitelja šestoro govori istrorumunjski (ovamo ubrajamo i jednog čovjeka iz Labina koji je odrastao u Novoj Vasi i tamo u djetinstvu naučio istrorumunjski), u Zankovcima (ir. *Zānkovci*) ima šestoro žitelja, pet govornika (jedan se nedavno doselio iz *Dolinščine*, zaselka koji je njegovim odlaskom ostao prazan). Zaselak Miheli ima troje stanovnika koji govore istrorumunjskim (dva muškarca koja su tamo i rođena i jedna žena koja se udala iz Dražine – u Dražini živi još šest ljudi od kojih je samo jedan istrorumunjofon). U zaselku Draga od četiri stanovnika dvojica se služe istrorumunjskim, a u zaselku Jelavići od troje jedan. Istrorumunjski se do nedavno govorio u još nekoliko zaselaka: Trkovci, Perasi (ir. *Perāsi*), Grobnik (ir. *Gromnik* – posljednji govornik umro 1998.), Gradinje.

Ukupan broj istrorumunjofona ne prelazi dakle 250. Tom broju valja pridodati i Istrorumunje koji su se odselili u istarska i kvarnerska gradska središta a i one koji su emigrirali u Ameriku, Australiju i zemlje zapadne Europe – prema nekim istraživanjima prvi naraštaj raseljenih istrorumunjofona dobro čuva rodni idiom. Radi preciznosti, broju govornika valja pridodati i manji broj govornika istrorumunjkoga koji potječu iz obitelji u kojima se govori čakavski i raznih doseljenika (među istrorumunjofone spada i jedan Albanac).

Nazivi *istrorumunjski* i *Istrorumunji* učenog su podrijetla i koriste se u romanistici već više od sto godina. Sami stanovnici sebe ne nazivaju tako. U svojoj *Historia di Trieste* izišloj 1698. talijanski povjesničar Ireneo della Croce pedesetak redaka posvećuje, kako ih sam naziva, Čićima (u izvorniku Chichi). Ireneo della Croce prvi navodi 23 istrorumunjske riječi i sintagme s prijevodom na talijanski ili latinski i veli da ti stanovnici sebe nazivaju *Rumerima*. Ako je navod točan, Istrorumunji su u XVII. stoljeću sebe nazivali imenom *Rumār* što prema zakonitostima istrorumunjskoga u potpunosti odgovara etniku *Rumān* i arumunjskome *Armān* koji se prema lat. *Romanus* učenim putem preoblikovao u *Romān*. Nije jasno kako su u dvjestotinjak godina Istrorumunji mogli izgubiti vlastito ime i kako se to ime nije sačuvalo ni u jednom drugom istarskom idiomu. Prema svim popisima pučanstva nakon II. svjetskoga rata Istrorumunji se izjašnjavaju jednako kao i okolno pučanstvo u Istri. Oni ne osjećaju jedinstvo s rumunjskim nacionalnim korpusom i sebe nazivaju onako kako se i izjašnjavaju u popisima, a užu pripadnost izražavaju prema mjestu u kojem žive: *Žejānci* »Žejanci«, *Sušņevci* ili *Šušņevci* »Šušnjevcima«, *Kostārčānci*

»Kostrčanci«, *Novošani* »Novovašani, čak. Novošani«, *Brijāni* »čak. Brijani« itd. Osobito u Žejanama, izjašnjavaju se kao Hrvati. Okolno stanovništvo Istrorumunje naziva Vlasima ili Čićima, no oni sami sebe tako ne zovu. Svoj idiom pak Istrorumunji nazivaju pridjevom od mjesta stanovanja: *žejānski*, *susņevski* ili *šušņevski*, *novošānski*, *brijānski* itd. ili sintagmama (*cuvintā*) *po žejānsku*, (*ganēj*) *po susņevsku* ili *po šušņevsku*, *po novošānsku*, *po brijānsku* itd. U južnim selima svoj jezik nazivaju i *vlaški* »vlaški« odnosno *vlaške limbe* »vlaški jezik« ili *po vlašku* »po vlašku«. U literaturi se navodi da za »govoriti istrorumunjski« Istrorumunji rabe i sintagme tipa *po naški*, *po našu*, *po naše*. Prema našim istraživanjima sintagme toga tipa u istrorumunjskome uvijek, barem danas, znače »čakavski«, a pretpostavljamo da je, barem u južnim selima za što imamo podatke, tako bilo i prije jer na isti način sintagmu rabe i Istrorumunji koji su emigrirali u Ameriku prije ili poslije II. svjetskog rata.

U odnosu na druge rumunjske dijalekte istrorumunjski je najbliži dačkorumunjskome, a podosta se od svih dijalekata rumunjskoga jezika razlikuje nadasve zbog različitih adstrata: u istrorumunjskom nema turcizama, osim preuzetih iz čakavskih govora (npr. *žepu* »džep«), nema neogrecizama, a nisu poznate ni pojave uvjetovane tzv. balkanskim jezičnim savezom (objekt se ne ponavlja osobnom zamjenicom, funkciju infinitiva nema sintagma *da + prezent* nego se infinitiv, koji je uvijek bez *a*, rabi kao u čakavskom). Višestoljetna prožimanja s čakavskim idiomima uzrokom su sve češćih kalkiranja i hrvatskih slovničnih i leksičkih modela, pa se tako red riječi u istrorumunjskom tijekom stoljeća izjednačio s čakavskim, a razvile su se i dvije nove slovnične

kategorije: srednji rod slavenskoga tipa (koji se oblikuje s pomoću morfema *-o*), koji potiskuje srednji rod rumunjskoga tipa (dvorod), i glagolski vid (istrorumunjski je tako postao jedini romanski idiom koji razlikuje svršene, trajne i učestale glagole koji se tvore s pomoću čakavskih morfema). Pod utjecajem čakavskoga u svim se mjestima gdje se govori istrorumunjski, osim u Šušnjevići i Novoj Vasi, gubi opozicija određeni vs. neodređeni član za mnoge imenice ž. r. na *-ę* promjenom tog neekonomičnog glasa u *-a* što izjednačuje oblike za određeni i neodređeni član (npr. *o kâpreę* »jedna koza« – *kâpra* »koza« → *o kâpra* – *kâpra*). Dakako, ima i elemenata koji su zajednički istrorumunjskome i drugim rumunjskim dijalektima. Stari se leksik poklapa u svim rumunjskim dijalektima, u istrorumunjskom kao i u svim ostalim rumunjskim dijalektima oblik za dativ jednak je obliku za genitiv, određeni je član postponiran, naglasak nikada ne pada na član i ne mijenja se u izvedenim oblicima ako nema glasovnih promjena. I istrorumunjski poznaje rotacizam intervokalnoga *l* koje prelazi u *r*, no rotacizam *n > r* (npr. *bur* »dobar« – rum. *bun*, *mîre* »meni« – rum. *mine*, *pâre* »kruh« – rum. *pâine*) na sinkronijskoj ga razini razlikuje od ostalih rumunjskih dijalekata, dok ga na dijakronijskoj dovodi u svezu s govornima u Maramurešu, pa neki rumunjski lingvisti (Popovici, Caragi-Marioțeanu) drže da se istrorumunjski formirao sjeverno od Dunava, a za Popovicia istrorumunjski je dačkorumunjski dijalekat prenesen u Istru.

Kako je već rečeno osnovna je podjela istrorumunjskih govora na sjeverne i južne. Između ovih dviju skupina već dugo dugo vremena ne postoje nikakve veze (a prema konfiguraciji terena sudeći nije ih bilo ni u doba doseljenja),

tako da se razvijaju potpuno neovisno jedna od druge.

Žejanski je konzervativniji od južnih govora: čuva više starih rumunjskih riječi (npr. *cuvintî* »govoriti« u Žejanama vs. *ganej* na jugu, *anceleže* »razumjeti« vs. *razumi* ili *kapi, oste* »rat« vs. *vojske* ili *gvere*), dvopadežna sintetična deklinacija sačuvana je puno bolje nego na jugu. Ipak, u južnim su se selima sačuvali imperfekt (*jo lukrâjam* »ja sam običavao raditi«) i dvorod (npr. *ur hrušt* »hrušt (Melolontha melolontha)« – *doj hrušture* u Žejanama vs. *ur hrušt* – *do hrušture* u južnim selima) pa su po tomu južni govori konzervativniji.

Južna su sela otvorenija inovacijama od Žejana. Razlika u posuđenom leksiku znatna je zbog različitih tipova govora na žejanskom i čepičkom području (npr. *tisuc* »tisuću« u Žejanama vs. *milâr* na jugu).

I sami se južni govori međusobno razlikuju, i to na leksičkom (npr. *âze* u Brdu vs. *âsteze* u Šušnjevi) i na glasovnom planu (npr. *mulârê* u Šušnjevi vs. *mulâre* u Brdu). Ne tako davno Šušnjevica se, i manji dio Nove Vasi, do nedavna od ostalih mjesta razlikovala po tomu što nije razlikovala glasove *c*, *z*, *s* od *č*, *ž*, *š* (realizirali su se pretežno piskavi glasovi): danas samo jedan govornik, i to izuzetno rijetko, ostvaruje svoje izričaje rabeći samo piskave foneme i uglavnom realizira opoziciju s nešto umekšanim šuštavim glasovima, osim *č* vs. *c*, dakle *č*, *ž*, *š* vs. *c*, *z*, *s*, nekolicina te foneme realizira upravo navedenom opozicijom, dok ostali Šušnjevci danas dosljedno razlikuju šustave od piskavih fonema.

Danas je u svim mjestima, osim u Šušnjevi i Novoj Vasi gdje se dosljedno čuva, uočljiva tendencija da finalno otvoreno *-ε* u imenica ž. r. prelazi u *-a* što još uvijek omogućuje opoziciju *jd.* vs. *mn.* i u imenica koje tvore množinu na *-e*, ali, kako je već rečeno, potire opoziciju između članova: *o câșe* »jedna kuća« – *do câșe* »dvije kuće« u Šušnjevi i Novoj Vasi; *o kâsa* – *do kâse* u ostalim mjestima. U većine starijih imenica, koje se bitno razlikuju od istro-mletačkih i talijanskih oblika, otvoreno *ε* prelazi u obično *e*, no opozicija jednine i množine još je uvijek zadržana jer takve imenice nemaju mn. na *-e* (npr. u Žejanama *o mulâre* »jedna žena« – *do muler* »dvije žene«). U svim istrorumunjskim govorima jasno je uočljiva i težnja da se oblici za *jd.* i *mn.* imenica m. r. izjednače (npr. *ur škâkovæc* »jedan skakavac« – *doj škâkovæc* »dva skakavca«), ali u većine se starih imenica čuva manje-više originalni tip množine (npr. *ur pork* »jedan prasac« – *doj porç* »dva prasca«).

Istrorumunjski se govori još od vremena doseljenja razvijaju izvan bilo kakvih institucija i to je, uz stoljetnu istrorumunjsko-hrvatsku dvojezičnost, nedostatak izvornoga folklora te bilo kakva osjećaja pripadnosti rumunjskom etnikumu, kao i konstantno smanjivanje broja govornika, uzrokom da se jezična slika istrorumunjskih govora bitnije mijenjala već nakon dva ili tri desetljeća, a kako danas stvari stoje, interval će se mijene sve više i više smanjivati sve dok istrorumunjski potpuno ne nestane iz uporabe. Za pretpostaviti je da će duže trajati u prekomorskim zemljama nego doma.⁶

⁶ Već o tem v: Caragiu Marioțeanu 1975; Caragiu-Marioțeanu et al. 1997; Filipi 1995, 2000; Kovačec 1971, 1998; Maiorescu 1900; Popovici 1909, 1914; Pușcariu 1926, 1929; Sârbu, Frațilă 1998.

Atlasa

V naslednjih dveh poglavjih povzemam nekaj mnenj iz objav priznanih jezikoslovcev. Vsi citirani deli so v jeziku izvirnika.

ILA***Iz uvodne besede akademika Augusta Kovačca*⁷**

(...)

Molti atlanti linguistici, in particolar modo quelli trattanti le lingue romanze, pubblicati in questo secolo, come pure vari studi fatti sulla base di questi scritti e atlanti, hanno dimostrato chiaramente quanto uno studio cartografico approfondito di vari idiomi presenti in un certo territorio, possa risolvere molti dubbi sul loro sviluppo interiore e sui loro legami e influenze comuni.

Il prof. P. Tekavčić, uno dei massimi conoscitori della situazione e storia linguistica in Istria, già negli anni settanta propose la stesura di un atlante linguistico dell'Istria per poter dipanare la matassa delle molteplici connessioni romanzo-slavo/slavo-romanze (come pure quelle intraslave e intraromanze). Quale punto di partenza propose i principi organizzativi di un questionario, di scelta di punti e informatori, volendo in tal modo far risaltare la ricchezza delle informazioni linguistiche che un atlante siffatto potrebbe porgere. Purtroppo, quando il prof. Tekavčić espose i propri progetti non ci fu abbastanza interesse, ne uomini ne mezzi, per portare avanti un tale progetto. Del resto da un centro all'infuori dell'Istria un progetto simile è difficile da portare a termine senza sforzi e mezzi enormi.

Quasi vent'anni dopo il progetto è stato ripreso ed è iniziata la sua realizzazione, partita questa volta dall'Istria stessa. Il prof. Goran Filipi, docente di lingua italiana presso la Facoltà di Pedagogia di Pola, parlante trilingue croato-sloveno-italiano, è riuscito dopo anni di pazienti preparativi in collaborazione con il prof. Franco Crevatin di Trieste a iniziare i lavori sulla stesura dell'Atlante linguistico dell'Istria. Sulla base delle conoscenze linguistiche odierne è stato stilato un questionario, determinati i punti che danno il quadro più completo della situazione e dei rapporti linguistici del luogo, sono stati previsti i possibili profili degli informatori, dopodiché si è passato alla realizzazione del progetto con le prime interviste. Dato che per la raccolta del materiale in tutti i punti previsti ci vuole un lungo lasso di tempo (anche per la mancanza di intervistatori qualificati), il Filipi ha avuto la felice idea di dare la precedenza a quegli idiomi che sono in fase di estinzione e per i quali una dilazione delle interviste comporterebbe danni irreparabili per quel che riguarda la raccolta dei dati. Non ha voluto attendere cioè la stesura dell'Atlante per intero, basato sulla raccolta dei dati di tutti i punti predeterminati. Due degli idiomi che sono destinati a scomparire entro breve tempo sono l'istrioto (o istroromanzo; localmente detto anche bumbaro, latino) e l'istrorumeno (anche valacco, ma quest'ultimo ha vari significati). L'istrioto è oggi quasi completamente venezianizzato, tutti i suoi parlanti sono bilingui (oltre all'istrioto parlano l'istoveneto, di nazionalità sono italiani), ed una buona parte di loro sono anche trilingui (parlano pure il croato). Senza istituzioni proprie, re-

⁷ ILA, str. 11–12.

legato in pochissime enclavi alquanto chiuse in se stesse, l'istrioto sta mano a mano scomparendo.

(...)

Questo primo libro dell'Atlante linguistico istriano riporta un esame sinottico dei costrutti linguistici delle parlate istriote in tutti quei punti nei quali questo idioma si è conservato fino al giorno d'oggi. In questo testo sono state poste 2334 domande (ed ottenute relative risposte) agli abitanti di Dignano, Gallesano, Rovigno, Sissano e Valle (le domande poste erano pertinenti in base al luogo dove si facevano). Per poter situare le risposte ottenute nella realtà linguistica e comunicativa del luogo, sono stati trattati anche altri centri abitati non istrioti quali Pola (istoveneto), Sanvincenti, Zabroni, Altura e Lisignano (croati). Sebbene questa sia un'area piuttosto delimitata in essa troviamo una grande diversità linguistica nella quale si rispecchia gran parte della storia culturale e linguistica dell'Istria e nello stesso tempo è un'occasione più unica che rara per permettere ai linguisti di poter osservare “dal vivo” lo sviluppo dei contatti linguistici nelle situazioni comunicative reali.

*Iz ocene Žarka Muljačića*⁸

Questo libro rappresenta il primo volume del “sottoprogetto” *Atlas Linguarum Histriae (Lingvistički atlas Istre i Kvarnera)* (...) Sebbene sia una cosa piuttosto insolita che un atlante sia dato alle stampe parzialmente, la redazione ha deciso di presentare i due primi volumi (...) prima della realizzazione dell'opera intera. Ad agire in questo modo essa è stata costretta dall'agonia in cui si trovano oggi l'istrioto e l'istrorumenno,

i quali “sempre più velocemente stanno segnando il passo, cedendo il loro posto all'istoveneto ed al ciacavo, cioè, rispettivamente, all'italiano ed al croato nei livelli superiori di comunicazione” [17].

Questo volume si basa su un questionario con 2334 domande (che riguardano lessemi, sintagmi e qualche volta brevi proposizioni). La sua costituzione è stata agevolata dai numerosi lavori del prof. Pavao Tekavčić (...), ossia da uno dei massimi conoscitori della situazione e della storia linguistica in Istria {opomba 5: Cfr. P. Tekavčić, *Per un atlante linguistico istriano (con speciale riguardo ai dialetti istroromanzi)*, Studia Romanica et Anglicana Zagabrensis, 41–42 (1976), 227–240, e molti altri lavori dello stesso autore (...)} (...). Si è tenuto conto soprattutto delle note sei località nelle quali l'istrioto si è conservato fino al giorno d'oggi: Dignano (Vodnjan), Gallesano (Galižana), Rovigno (Rovinj), Sissano (Šišan) e Valle (Bale), Fasana (Fažana). (...) Per poter situare le risposte ottenute nella realtà linguistica e comunicativa del luogo sono stati trattati (...) altri centri abitati vicini non istrioti (...) Le domande poste erano pertinenti in base al luogo dove si facevano. Siccome solo quattro delle undici località si trovano sul mare (Rovigno, Fasana, Pola Lisignano), le domande del 15° gruppo “Marineria” (...) non sono state poste agli abitanti delle rimanenti sette località (in qualche caso non è stato possibile trovare in tutte le località costiere una risposta soddisfacente (...)). *Mutatis mutandis* cose analoghe sono avvenute nei gruppi 1°–14° in ambienti “dissadatti”: alludo a nomi di molte piante campestri (...), funghi (...) e uccelli {Opomba 8: G. Filippi ha esordito con una serie di studi

⁸ Muljačić 2005a.

sull'ornitonimia di studi sull'ornitonimia di tutte le lingue che si parlano in Istria e nella isola di Veglia (Krk). Cfr. la monografia *Istarska ornitonimija. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Rijeka, Izdavački centar Rijeka, 1994, 298 p., contenente una cartina con i nomi di 135 località (di cui nove si trovano sull'isola di Veglia).} per cui alcuni degli (...) informatori non hanno potuto offrire il dato richiesto.

(...) questo volume rappresenta una messe enorme di informazioni interessanti per i romanisti (e non solo per gli studiosi dell'istrioto ma anche per quelli dell'istoveneto) e per i croatisti.

(...)

***Iz ocene Pavla Tekavčića*⁹**

1. Poznata komplicirana jezična stratifikacija u Istri i, naročito, sociolingvistički inferiorni položaj dvaju minornih (i geografski dijametralnih) idioma, istriotskoga (mi radije govorimo o istromanskom) u jugozapadnoj Istri i istrorumunjskoga (sjeverno i južno od Učke), nalažu da se ti idiomi što prije ispituju i zabilježe, jer svakim danom sve više uzmiču pred brojnijim i prestižnijim jezicima, hrvatskim i istrovenetskim odnosno danas standardnim talijanskim. Zato je dobrodošlo djelo dvoje profesora Pedagoškoga fakulteta u Puli (...).

3. Odgovori na ta 2334 pitanja vrlo su bogat i vrijedan materijal, koji će poslužiti kao osnova za niz lingvističkih studija. Tu se dakako radi prije svega o međusobnim sličnostima i razlikama, koje su toliko raznovrsne, da u to ovdje ne možemo potanje ulaziti, pa ćemo samo upozoriti na vrlo velik broj (vi-

še od 80) odgovora koji su potpuno ili gotovo podudarni na cijelom ispitanom području (npr. br. 58: »kamenolom«: *kava (di pietre)*; br. 998: »kramp, pijukk«: *pikon, pikun*; br. 1667: »špinat«: *spinasi* i var., itd.), što dokazuje homogenost aree a ujedno i opravdanost uključivanja istrovenetskih i hrvatskih točaka. Nasuprot navedenim odgovorima stoje slučajevi u kojima se pojedini odgovori znatno razlikuju (samo jedan primjer, nasumce izabran: br. 1657 »neplodna biljka«: u 9 ispitanih točaka dobiveno je čak 8 različitih naziva). Između tih krajnosti nalazimo cio niz gradacija. S obzirom na to da su u zadnjem poglavlju ispitan samo 4 luke, jasno je da su tamo slučajevi potpune podudarnosti češći, pa ih ne treba posebno obrazlagati ni ilustrirati.(...)

8. Ovdje prikazani *Istriotski lingvistički atlas* popunjava veliku prazninu, daje obilan materijal i tako predstavlja vrlo vrijedan znanstveni materijal, pa njegovi autori zaslužuju puno priznanje za uloženi trud i postignuti rezultat. Zato s pouzdanjem očekujemo njihove naredne publikacije.

IrLA

***Iz ocene Augusta Kovačca*¹⁰**

S *Istriotskim lingvističkim atlasom* što su ga 1998. objavili prof. dr. Goran Filipi i doc. dr. Barbara Buršić Giudici započelo je ostvarivanje značajnoga jezikoslovnoga projekta, *Jezičnoga atlasa Istre*, što ga je još 1970-ih godina sugerirao prof. dr. Pavao Tekavčić, nedvojbeno jedan od najboljih poznavatelja jezičnih odnosa u Istri i istarske jezične povijesti. Četiri godine nakon objavljivi-

⁹ Tekavčić 1998.

¹⁰ IrLA, str. 7–10.

vanja prvoga sveska izlazi i drugi svezak atlasa, *Istrorumunjski jezični atlas*, za koji je građa na terenu prikupljena prema istome upitniku i prema identičnoj metodologiji kao i za istriotski atlas. Tako se cjelovita sinoptička jezična slika Istre počinje sastavljati od onih njezinih idioma koji su danas najugroženiji.

(...)

Otkako od polovice devetnaestoga stoljeća o Istrorumunjima i njihovu jeziku imamo manje ili više stalne vijesti, prvo se uočava da se broj govornika istrorumunjskoga neprestano smanjivao, a smanjivao se i prostor na kojem se istrorumunjski govorio. Još u drugoj polovici XIX. st. istrorumunjski se prestao govoriti u Skitači (početkom XIX. st. idiom blizak istrorumunjskom ugasio se i na otoku Krku, u Poljicima), do drugoga svjetskog rata u Grobniku i Gradinju, a u drugoj polovici XX. st. također praktično i u Letaju i još nekim zaselcima. Dovoljno je podsjetiti da je još početkom šezdesetih godina XX. st. u istrorumunjskim selima i zaselcima živjelo oko 1500 stanovnika (od toga samo u Žejanama oko 500), i gotovo su svi govorili istrorumunjski. Danas je broj stanovnika tih sela pao ispod jedne trećine tadašnjega, pa se u Žejanama jedva može nabrojiti oko 100 stanovnika (koji svi još govore istrorumunjski), a i u južnim naseljima ima ih ukupno jedva 100 (od kojih neki istrorumunjski govore rijetko ili vrlo neredovito). Također se odmah zamjećuje da u istrorumunjskim naseljima gotovo i nema djece (ona su s roditeljima u gradu gdje se mogu školovati), među stanovnicima prevladavaju oni koji su dobrano zaboravili u »treću dob«, a bez djece ni jezik nema budućnosti.

(...)

Već 1960-tih su i hrvatski, i rumunjski, i njemački dijalektolozi upozorili

na opasnost da istrorumunjski uskoro nestane, a tada se još mnogo moglo učiniti da se taj idiom spasi. No upozorenja ili poticaji koji su u to doba dolazili iz Hrvatske nisu se u saveznoj državi razmatrali, osobito kada su dolazili od filologa. Socijalistička Rumunjska odbijala je i spominjati svoje manjine (Istrorumunje, Arumunje, Meglenorumunje, Vlahe) u tadašnjoj Jugoslaviji – ne želeći se miješati u unutarnje stvari dobrog susjeda. Kada su pale totalitarne ideologije i mnoge barijere među državama, i kada je fetiš proleter-ske diktature zamijenjen fetišem divljeg kapitalizma i bacanja radnika na ulice, okolnosti nisu postale mnogo povoljnije (osobito ne u Hrvatskoj kojoj je bio nametnut rat i koja se našla u teškoj gospodarskoj recesiji), a mnogo toga na istrorumunjskom prostoru već je bilo uništeno. (...)

Čemu znanstveni i kulturni interes za očuvanje takva sićušnog idioma? Taj idiom kondenzira u sebi barem pet stoljeća jezične i kulturne povijesti Istre i još nekoliko stoljeća jezične i etničke povijesti drugih hrvatskih krajeva, pa je podjednako dio identiteta Istre i cijele Hrvatske. U njemu se ogleda i povijest rumunjskoga jezika, koji se kontinuirano piše istom od početka XVI. st., pa je postojanje istrorumunjskoga jednako dragocjeno kao kada bi se pronašao kodeks na rumunjskom jeziku iz XIII. ili XIV. st. Kada je predmetom čisto lingvističkoga znanstvenog istraživanja, jednaku vrijednost u načelu imaju idiomi kojima se služe stotine milijuna ljudi i kojima govori nekoliko desetaka osoba. Što se istrorumunjskoga tiče, on pak je dragocjen za proučavanje jezika u kontaktu i jezičnih interferencija. Kao idiom bez vlastitih »obrambenih« institucija, primao je lako u svim razdjelima strane elemente (ponajprije hrvatske, ali

i druge), ugradio ih u svoj sustav i tako korjenito izmijenio svoju tipologiju. Kada su početkom 1950-ih sustavno popisani i opisani glavni tipovi jezičnoga kontakta i jezične interferencije, za što je trebalo pabirčiti iz svih europskih jezika i mnogih jezika drugdje u svijetu, desetak godina poslije moglo se utvrditi da se gotovo svi bitni tipovi kontakta i interferencije mogu posvjedočiti u istrorumunjskom. Kontinuirana istraživanja toga idioma u posljednjih četrdeset godina pokazuju kako se on, upravo zato što ne posjeduje vlastite institucije, mijenjao daleko brže i korjenitije nego drugi idiomi koji posjeduju razvijene obrambene mehanizme. Atlas prof. Filipija ima dvostruku vrijednost: on sustavno donosi građu iz svih punktova gdje se istrorumunjski danas govori i najbogatiji je sinoptički repertoar rječnika na ukupnom prostoru; zbog takve potpunosti sustavno se može usporediti gotovo sve što je zabilježeno u ranijim razdobljima s današnjim stanjem, pa bi se mogla napisati interna povijest istrorumunjskoga u posljednjih četrdesetak godina.

Profesor Filipi je svojim *Istrorumunjskim jezičnim atlasom* podigao prekrasan spomenik tomu zapostavljenomu idiomu, učinimo nešto da to ne bude epitaf istrorumunjskomu.

*Iz ocene Žarka Muljačića*¹¹

Questo libro, prefazionato da August Kovačec (...) costituisce il secondo volume dell'ALIS (v. la recensione precedente¹²). Gli altri testi introduttivi (...) sono trilingui (...). Gli undici villaggi in cui vivono gli ultimi istrorumenofono-

ni (...) e i due villaggi croatofoni (ciacavi) loro vicini, analizzati qui in base allo stesso *Questionario* usato nell'*Atlante Linguistico Istrioto*, si trovano sulle pendici del Monte Maggiore (...), dunque abbastanza lontano dal mare. Per tale ragione ili Filipi ha deciso (...) di omettere la parte finale del *Questionario*, ossia le domande riguardanti la "Marineria" (...) Gli utenti consulteranno innanzi tutto le "Note introduttive" [25–29] e la "Mappa" [31], accompagnata dalle "Abbreviazioni" e i nomi degli "Informatori" [32–33], in tutto 45, di cui 33 vivono *in situ* (il più vecchio è nato nel 1914) e 12 a Rudna Glava. (...)

Questo volume sarà utile non solo ai romanisti ma anche ai croatisti (darà anche dei dati interessanti sulla fortuna fonetica e semantica di molti germanismi croati, diventati croatismi dell'istrorumeno). Cfr. per es. Nr. 230 [230–231] *frâjer* 'fidanzato', *frâjerica* 'fidanzata' (con molte variazioni fonetiche), ossia l'unico modo per esprimere tale concetto in 13 località studiate (...). Vedi anche Nr. 728 "I vari pasti durante il giorno"; per "la prima colazione" forme di tipo *fruštik* sono note quasi dappertutto e occupano quasi sempre il primo posto; il tipo *marenda*, se esiste, indica per lo più "pranzo". *Fruštik* manca soltanto nel villaggio croato Brgud (...).

Aggiungiamo infine che il volume sotto disamina contiene una densa "Bibliografia". (...)

*Iz ocene Petrua Neiescua*¹³

Cunoscuți deci de câteva secole, istroromâni și graiurile lor au început a fi

¹¹ Muljačić 2005b.

¹² Muljačić 2005a.

¹³ IrLA, str. 11–12.

studiate temeinic abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales, în secolul trecut, când au apărut studii, culegeri de texte însoțite de glosare și monografiile ale unor învățați ca Iosif Popovici, Sextil Pușcariu, Leca Morariu, Traian Cantemir, Emil Petrovici (dintre românii care nu mai sunt printre noi), Gustav Weigand, Arthur Byhan, Matteo Bartoli, Petar Skok (dintre străini). Munca lor a fost continuată de alți cercetători ca Richard Sârbu, Vasile Frățilă și cel ce semnează aceste rânduri (dintre români) și de August Kovačec și de Goran Filipi (dintre croați). În mod deosebit trebuie să menționăm aici monumentalele monografii dedicate dialectului istroromân semnate de Iosif Popovici, Sextil Pușcariu și August Kovačec.

În prima jumătate a secolului trecut, ca urmare a apariției geografiei lingvistice ca o nouă metodă de cercetare în dialectologie, au fost efectuate câte trei anchete dialectale în sate istroromâne, pentru *Atlasul lingvistic italian* și pentru *Atlasul lingvistic român*, materialul cules atunci aflându-se în curs de publicare. Alte anchete dialectale au fost efectuate apoi, aproape paralel de către Emil Petrovici și Petru Neiescu, cu chestionar de 2000 de întrebări, pus în 4 sate istroromâne, pe de o parte, și de către August Kovačec, pe de altă parte. Materialul cules de A. Kovačec a fost publicat în monografia amintită, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1971 și în *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998. Materialul cules de noi, fructificat parțial în studii și articole, este în curs de publicare, cu precădere sub forma unui *Dicționar al dialectul istroromân* în care vor figura toate cuvintele istroromâne atestate până în prezent. În acest dicționar o

pondere însemnată o va avea materialul oferit de prezentul *Atlas lingvistic istroromân*.

Specialist de marcă în slavistică și deopotrivă în romanistică, cunoscător al limbilor italiană și română, Goran Filipi este deschizător de drumuri în dialectologia sud-slavă, el fiind primul cercetător de pe teritoriul fostei Iugoslavii care aplică metoda geografiei lingvistice în studiul graiurilor. Astfel el a întocmit, împreună cu Barbara Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas / Atlante linguistico istrioto*, Pula, 1998. După experiența reușită dobândită la acest atlas, Goran Filipi ne oferă în lucrarea de față *cel mai complet material comparabil* asupra dialectului istroromân, prezentându-ne răspunsurile înregistrate în 11 localități de istroromâni, răspunsuri obținute cu un chestionar de 1898 întrebări (la care se adaugă circa 200 de fraze complete, redată în note). Incluzând în atlas și două sate în care se vorbesc graiuri croate ceacaviene și unul românesc (din Serbia Orientală), se pot urmări relațiile lingvistice croato-istroromâne și se pot compara graiurile istroromâne cu graiul unei zone din care se presupune că au pornit în migrația lor spre vest strămoșii istroromânilor, sau a unei zone învecinate cu aceasta.

Folosind un sistem de transcriere nu prea complicat, bazat pe grafia croată, prezentul atlas este accesibil nu numai specialiștilor, ci și istroromânilor și croaților mai puțin inițiați în probleme de lingvistică.

Prin publicarea atlasului dialectologia românească și cea croată, precum și lingvistica generală, se îmbogățesc cu date noi, teoretice și practice, notate și prezentate cu deosebită competență de către autorul lui.

***Iz ocene Nicolaeae Saramandua*¹⁴**

Another Istro-Romanian atlas is *Atlasul lingvistic istroromân*, two volumes, Pola, 2002, 2004 (Index), elaborated by Goran Filipi. It offers a complete and comparable material of the present Istro-Romanian dialects.

The survey network includes 11 places: Žejane (in north), Šušnjeвица, Nova Vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli, Kostrčan (in south), a Daco-Romanian place: Rudna Glava (Serbia) and two Croatian places in Istria: Brgud, Čepić (*čakavjan* Dialect). The last two places were questioned in order to compare the lexic and to observe the situation of isolated words. Rudna Glava has 25000 speakers of Daco-Romanian and it has been included in the survey network in order to compare the Istro-Romanian with the Daco-Romanian and the Croatian lexic.

The *questionnaire* includes 1898 questions from 14 semantic spheres (atmospheric phenomena, the land configuration, traditions and institution, the body and senses, the quality and the quantity of perception, time span, life, marriage and family, etc.). Goran Filipi used in his surveys the questionnaire edited for *Atlante linguistico istriano* (...).

The research began in 1995 and finished in 2001. On the basis of the surveyed material, the researcher underlines that, although the Istro-Romanian dialects fall into meridional dialects and the dialect of Žejane, each place presents its own features. We notice that meridional dialects are more open to innovation (for example there was noticed the tendency of unification for the singular

and the plural of male nouns, as well as the tendency of losing the final [i] at the female nouns: *mul'er*, while the dialect from Žejane is more conservative. The same conservatism is manifested at the lexical level. The same dialect from Žejane conserves an important number of old forms replaced with borrowings in the southern dialects: *cuvintâ* (lat. *conventare*) “to speak” (Žejane) comparative with *ganej* in south.

***Iz ocene Irene Drpić*¹⁵**

(...)

U *Istrorumunjskome lingvističkom atlasu* istrorumunjski su govori razgraničeni na sjeverne, danas zastupljene samo u selu Žejane, i južne, tj. na one u selima Čepićkoga polja. U *Atlas* je uvršteno jedanaest istrorumunjskih punktova: Žejane, Šušnjeвица, Nova Vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli i Kostrčan. Uz njih je autor uvrstio i dva čakavska govora mjesta Brgud i Čepić te govor rumunjske enklave u Rudnoj Glavi kod Majdanpeka u Srbiji. Obrada je dvaju čakavskih govora u *Atlasu* važna ponajprije radi usporedbe čakavskoga i istrorumunjskoga leksika, tj. »smjerova posuđivanja pojedinih riječi«, a Rudna je Glava uvrštena radi usporedbe istrorumunjskoga leksika s leksikom jedne druge rumunjske zajednice.

Građa je *Atlas*a šest godina prikupljivana metodom ispitivanja i tonskoga snimanja govornika, na temelju trojezičnoga upitnika s 1898 pitanja (na hrvatskom, rumunjskom i talijanskom jeziku). Temelj su upitnika objavljeni (ili djelomice objavljeni) jezični atlasi romanskih i slavenskih govora. (...)

¹⁴ Saramandu 2008: 191–192.

¹⁵ Drpić 2004: 253–304.

Posebnost je istrorumunjskih govora među istarskima neupitna, baš kao i činjenica kojom se uvijek iznova potvrđuje koliko je vrijedno bilježiti govore što nestaju zajedno sa svojim govornicima. *Atlas* je rezultat dugo-

godišnjega istraživanja tih govora, ali i života i običaja njihovih govornika; leksičko bogatsvo u njemu pridonosi rječničkom slaganju mozaika na cjelokupnu prostoru istrorumunjskih idioma. (...)

VIRI

G. FILIPI, B. BURŠIĆ GIUDICI, 1998: *Istriotski lingvistički atlas / Atlante linguistico istrioto*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran. (ILA)

G. FILIPI, 2002: *Istrorumunjski lingvistički atlas / Atlasul Lingvistic Istroromân / Atlante Linguistico Istro-rumeno*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran. (IrLA)

—, 2004: *Istrorumunjski lingvistički atlas / Atlasul Lingvistic Istroromân / Atlante Linguistico Istro-rumeno. Kazala / Indice / Indici*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran. (IrLAindex)

BIBLIOGRAFIJA

M. BARTOLI, 1906: *Das Dalmatische*. Dunaj.

M. CARAGIU-MARIOȚEANU, 1975: *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*. București: Editura științifică și enciclopedică.

M. CARAGIU-MARIOȚEANU, Ș. GIOSU, L. IONESCU-RUXĂNDIOIU, R. TUDORAN, 1997: *Dialectologie română*. București: Editura didactică și pedagogică.

D. CERNECCA, 1986: *Dizionario del dialetto di Valle d'Istria*. Rovinj: Centro di Ricerche Storiche Rovigno.

G. A. DALLA ZONCA, 1978: *Vocabolario dignanese-italiano*. Padova: U.I.I.F.-U.P.T.

DANTE: *De vulgari eloquentia* I, 11.

M. DEANOVIĆ, 1955: Istroromanske studije. *Rad Jazu* 303. Zagreb: JAZU.

L. DECARLI, 1976: *Origine del dialetto veneto istriano*. Padova: Edizioni Il Canto del Cigno.

I. DRPIĆ, 2004: Obogaćivanje istarskoga jezičnog mozaika. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 30. 253–304.

G. FILIPI, 1987: *Di alcune parole prevenete del dialetto sloveno di Decani presso Capodistria*. Atti del 24 Convegno dell' A.I.M.A.V. »Isole linguistiche e culturali all'interno di culture minoritarie: problemi psicolinguistici, socio-linguistici, educativi« (a cura di Nereo Perini). Udine 13 - 16 maggio 1987. *Videm*. 203–208.

- –, 2000: *Entomonimi nell'istroromeno moderno*. Processi di convergenza e differenziazione nelle lingue dell'Europa medievale e moderna. Udine. 207–232.
- –, 2002: Istriotisch. *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens. Bd. 10. Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. Ur. Miloš Okuka, Gerald Krenn. Klagenfurt/Celovec: Wieser. 87–89.
- –, 1995: Istrska ornitonimija: ptičja imena v istroromunskih govorih. *Annales* 6/95. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. 77–78.
- A. IVE, 1975: *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*. Bologna: Arnaldo Forni Editore.
- A. KOVAČEC, 1971: *Descrierea istroromânei actuale*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- –, 1998: *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik s gramatikom i tekstovima*. Pula: Znanstvena udruga mediteran.
- I. MAIORESCU, 1900: *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*. București: Editura Librăriei socecu & Co.
- Ž. MULJAČIĆ, 1991: Sullo status linguistico dell'istrioto medievale. *Linguistica* XXXI. Ljubljana. 155–169.
- –, 2005a: *Istriotski lingvistički atlas / Atlante linguistico istrioto*. Ur. Goran Filipi, Barbara Buršić Giudici. Pula: Znanstvena udruga Mediteran / Societas studiorum Mediterraneum. 1998. *Zeitschrift für romanische Philologie*. Band 121, Heft 2. 375–377.
- –, 2005b: *Istrorumunjski lingvistički atlas / Atlasul Lingvistic Istroromân / Atlante Linguistico Istroromeno*. Ur. Goran Filipi. Pula: Znanstvena udruga Mediteran / Societas studiorum Mediterraneum, 2002. *Zeitschrift für romanische Philologie*. Band 121, Heft 2. 378–379.
- J. POPOVICI, 1909: *Dialecte române (Rumänische Dialekte) IX. Dialectele române din Istria, Partea a 1^A: Texte și glosar*. Halle a. d. S., Editura Autorului.
- –, 1914: *Dialecte române (Rumänische Dialekte) IX. Dialectele române din Istria. Partea a 2^A: Referințele sociale, gramatică*. Halle a. d. S., Editura Autorului.
- S. PUȘCARIU, 1926: *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, vol II: *Întroducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*. București: Academia Română.
- –, 1929: *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, vol III: *Bibliografie critică, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosar*. București: Academia Română.
- N. SARAMANDU, 2008: *La romanité orientale* București – Tübingen, Editura Academiei Române – Gunter-Narr Verlag. 191–192.
- R. SÂRBU, V. FRĂȚILĂ, 1998: *Dialectul istroromân*. Timișoara: Editura Amarcord.
- C. TAGLIAVINI, 1972: *Le origini delle lingue neolatine*. Bologna: Pàtron.
- P. TEKAVČIĆ, 1971: Il dignanese di Ive ed il dignanese di oggi. *Revue Roumaine de Linguistique*. București: Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie. 215–240.

—, 1976: Per un atlante linguistico istriano (con speciale riguardo ai dialetti istroromanzi). *SRAZ* 41–42. Zagreb. 227–240.

—, 1998: Goran Filipi – Barbara Buršić Giudici, Istriotski lingvistički atlas /Atlante linguistico istrioto. *Suvremena lingvistika*, 45–46. Zagreb. 97–111.

Goran Filipi

*Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče,
Inštitut za jezikoslovne študije, Garibaldijska 18, SI – 6000 Koper,
gfilipi@zrs.upr.si*